

Петар ШКРБИНА

*"Interesi t e
se posilni
od moralot"*

заработил пари. Секој ден, во зависност за која држава и влада се работи, во светот добиваме соопштенија за вбризгување (доделување) на големи износи пари за спасување на домашното стопанство и начинот како тие пари и кон кого ќе бидат насочени, односно дали постои можност парите на даночните обврзници некогаш да се вратат. Државите даваат пари, но истовремено стануваат косопственици на пропаднатите банки и компании на реалниот економски сектор.

Денес во светот главна тема е светската економска криза која најпрво го погоди финансискиот сектор, а потоа се прелеа во таканаречената реална економија. Владите во светот, најпрво во САД, а потоа во Западна Европа, веднаш реагираа со одобрување на големи парични средства во милијарди долари за спасување на економскиот систем. Се сфати дека постојниот проект на пазарниот капитализам, наречен неолиберализам пропадна и настапи таканаречениот државен интервенционизам. Во целата таа приказна за брзата појава на сегашната економска криза го нема објаснувањето каде се изгубиле толкави милијарди долари, кој ги потрошил и кој во целиот овој процес на економска криза сепак

ВОЕНИТЕ БУЏЕТИ И С

Меѓутоа, до денес од ниту една земја или влада не сме го слушнале соопштението дали ќе дојде до намалување или до ревизија на постојниот воен буџет или дека ќе престанат натамошните воени акции во светот. Не многу гласно, но сепак се спомнува познатиот слоган за борбата против тероризмот и воведување на демократски процеси во државите каде се изразени западните, а во последно време и руските, кинеските и индиските геостратегиски интереси. Во изминатиов период, преку медиумите, на бомбастичен начин се соопштуваа големините на воените буџети во 2007 и во 2008 година, кои ако се споредат со сегашните активности на државите и на владите за спасување на економијата на своите земји, претставуваа само помал дел од парите, кои беа потрошени за воените буџети. Пред да направиме анализа на некои воени буџети на некои земји, веднаш би требало да напоменеме дека се работи за два вида потрошени парични средства за потребите на вооружените сили. За еден дел може да се рече дека се поголеми директните воени трошоци за војската, за воените операции и опремувањето, а делот кој е за официјална анализа е невидлив, бидејќи во него спаѓаат разни развојни програми, кои имаат воен карактер. Денес во светот се смета дека односот на официјалниот воен буџет и буџетот наменет за воените развојни програми е два спрема еден, во корист на тековниот директен воен буџет. Доколку, на пример, за директниот воен буџет се потрошат 100 долари, за развојните програми се трошат 50 долари. Реалните воени трошоци прет-

ставуваат збир на двете горенаведени парични средства и само на тој начин може да се набљудува реалното трошење на средствата на една држава. За решавање на сегашната економска криза се тврди дека треба да се зголеми личната потрошувачка, а тоа сфатено на таканаречената безбедносна заштита на државата подразбира дека треба да се зголеми и воената потрошувачка. По завршувањето на Студената војна, во периодот на некаков привиден мир во светот се појави идејата дека големите парични средства кои биле наменети за воени трошоци би требало да се пренасочат за други цели. Така настана поимот "пис бенефит", односно профит од мирот за кој особено беа заинтересирани европските држави. Многу брзо се сфати дека американската и европската политика нема да можат да ја спроведуваат политиката без воена сила, особено без стратешки зацртани глобализациски економски концепти. Веднаш по деведесеттите години на минатиот век, по војните на просторите на поранешна СФРЈ од 1991 до 1995 година, Заливската војна во 1991 година, вториот напад врз Ирак и Авганистан и по терористичкиот напад од 11 септември 2001 година, се покажа дека воените буџети не можат битно да се намалат. Американците прокламираа нова воена доктрина на унилатерализам и изолацио-

низам, односно сами да ги решаваат воените проблеми, а со тоа Европа би го изгубила своето влијание врз светските процеси. Настапи и друга доктринарна воена промена. За првиот напад на Ирак во 1991 година (за ослободување на Кувајт) Американците заедно со дел од западните сојузници имаа војска од околу 500.000 војници, која се покажа како многу скапа и неефикасна. Доктринарната промена се содржеше во тоа што модерната војска мораше да има на располагање четири витални елементи. Првиот елемент беше дека тие треба да имаат голем број големи транспортни авиони за брзо префрлување на голем број војници до далечните воени локации. Другиот елемент беше дека воздухопловството мораше да има прецизни бомби и ракети, кои можат со исклучителна точност да ги погодуваат виталните цели на непријателот, со што се намалува потребата од копнена војска. Третиот елемент е дека армиите на државите треба да имаат доволен број единици за специјални операции, исклучително извежбани командоси кои можат да оперираат ноќе на непријателските терени во соработка со локалните сили. Последниот елемент е војските да имаат модерни комуникациски кодирани системи за координација на дејствување на копнените сили и воздухопловството кои противникот не може да ги прислушкува. Со вакви елементи располага само војската на САД, а дел од тоа имаат развиено Велика Британија, Франција, Италија и Германија. За да се исполнат наведените критериуми за една таква модерна војска потребни се многу пари. Моментно, САД за потребите

на своите вооружени сили трошат повеќе пари од сите 15 земји во светот со најголеми воени буџети. Поради тоа се смета дека европските војски во технолошко-воена смисла заостануваат зад САД педесет години.

Според проценките на познатиот шведски институт СИПРИ, во 2007 година за воени потреби се потрошени 1.146 милијарди американски долари. Порастот на воените трошоци во светот имал две фази. Постоеше долг период на редукција и намалување на воените буџети во периодот од осумдесеттите години на минатиот век до 1987 година. По таква редукција на воените трошоци од едно десетлетие настапи фаза на зголемување на воените буџети од 1987 до 1998 година. Од промената на американската воена доктрина и нејзината стратегија, особено по 11 септември 2001 година, дојде до брзо и големо зголемување на воените пресметки. Порастот на воените буџети во последните десет години секогаш бил поголем од порастот на бруто националниот доход. Во однос на 1994 година до денес дојде до зголемување на воените трошоци во светот, во просек за 18 отсто, во Африка за 24 отсто, Азија со Океанија за 25 отсто, а на Средниот Исток тоа зголемување се искачи на 48 отсто. Европа е единствената во светот која потрошила 2 отсто помалку од прет-

ходниот период, што им дава тежина на американските приговори дека европските членки на НАТО премалку издвојуваат за одбраната.

САД заземаат единствено и истакнато место во светски размери и можности за нивните вооружени сили. На САД се однесуваат 47 отсто од светските воени издатоци. Воениот буџет е девет пати поголем од издатоците на Јапонија, како втор светски воен потрошувач, дури 11 пати поголем од воениот буџет на Велика Британија. Кога наведените воени показатели се ставаат во контекст на различните економски и релативни индикатори надмоќноста на САД значително се менува, а редоследот на големината на податоците станува појасен и поспоредлив со другите земји. САД издвојуваат за одбрана три отсто во однос на националниот доход, додека членките на Европската унија издвојуваат 2,1 отсто. Високоразвиените земји по структурата на трошоците за одбрана учествуваат со 75 отсто, иако имаат само 16 отсто население. Процентите за издвојување за одбраната не се релевантни показатели, бидејќи е познато дека бруто националниот доход кај поединечните развиени држави е многу висок во однос на останатите земји во светот. Најточниот податок за големината на воениот буџет е колку една држава издвојува средства за

одбрана од тековниот буџет на државата во една определена година. Денес се смета дека најдобар метод за прикажување на големината на воениот буџет е методот на паритетот на куповната моќ наречена Purchasing Power parity - PPP. PPP обично се пресметува врз основа на споредба на еднаква потрошувачка кошничка во две земји, од кои едната е во домашна валута, а другата се изразува во американски долари или некоја друга странска валута. Според тој метод, САД и понатаму се најголемите потрошувачи, но натамошниот поредок на земјите е битно поинаков. Според методот за големината на издвојување средства за одбрана редоследот на земјите е: САД, Јапонија, Велика Британија, Франција, Кина, Германија и други земји. Рангирањето според методот PPP е: САД, Кина, Индија, Русија, Франција, Велика Британија, Јапонија и други земји. Методот PPP се смета за пореален за вкупното разбирање на вистинското финансиско и економско оптоварување на една држава, односно степенот на оптоварување на националното стопанство за воени трошоци. Важни елементи во оваа анализа се на кој начин и со колку средства една држава во рамките на јавната потрошувачка (во кои спаѓа и одбраната) се задоволуваат потребите за здравството, образованието и социјалната заштита. Во

ВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА

последно време светскиот просек на учество во трошоците за одбрана на структурата на јавната потрошувачка паднал од 16,9 отсто на 10,1 отсто, а истовремено реалниот раст на јавниот сектор се зголемил за 7,9 отсто. Воените издатоци престанаа да бидат доминантна компонента во јавната потрошувачка кај сите развиени земји. Според податоците на СИПРИ институтот, Велика Британија за здравството издвојува 5,9 отсто од бруто националниот доход (БНД), за образование 4,5 отсто, додека издатоците за одбраната изнесуваат само 2,4 отсто. САД за образование издвојува 4,8 отсто од БНД, за здравство 5,8 отсто, а за одбрана 3,4 отсто. По речиси едно цело десетлетие трендот на движење на воените издатоци ја сменил насоката, од драстичен пад во апсолутни и релативни показатели до драстично зголемување на истите. На чело на тој тренд се наоѓаат САД, со што се докажува дека економската моќ и воената сила одат рака под рака, па според тоа, САД со 47,4 отсто учество во светските воени издатоци се наоѓаат на прво место. Дали ќе дојде до промена на политиката за издвојување на навистина големи парични средства за одбрана со појавата на големата економска криза денес е клучно прашање. Сметаме дека до тоа нема да дојде, бидејќи воената моќ на определен начин обезбедува остварување на долгорочните геополитички цели на водечките земји, а со самото тоа и остварување на профит за покривање на загубите, кои настануваат со економската криза.